

Aydınlanma Yolundaki Meşaleler

Dr. E. Amiral Ergun MENGİ

01 Şubat 2019

Giriş

Dünyaya gelen her insan özeldir, kendi gelişimini sağlayacak tercihlerini özgürce yapacaktır. Ancak, tercihlerini yaparken, aile, sokak, arkadaş, toplum, okul, dini taassup etkili olmaktadır. Devlet;ortaya koyduğu kurallarla, insanları,birbirlerinin yerine ikame edilebilecek sanayi düzeni kalıbına sokmaya çalışmaktadırⁱ. İnsan, **kalıplara sokulamaz**, insan temel bilgiler dışında tamamen özgür olmalı ve yaratıcı güçleri serbest bırakılmalıdır. **Devlet ve din**, tarih boyunca insan üzerinde en fazla **baskı yaratan** iki unsurdur. Dünyada **günde yaklaşık 390.000 çocuk**, bir kısmı Müslüman, bir kısmı ise Hristiyan, Yahudi, Budist veya diğer dinlere mensup ailelerin çocuğu olarak dünyaya gelmektedir. Bunlardan sadece Müslüman aileden gelenleri şanslı görmek ne kadar doğrudur?

Aydınlanma; *akılcı düşüncüyü; eski, geleneksel, değişmez kabul edilen varsayımlardan, önyargılardan ve ideolojilerden özgürleştirmektir.* Aydınlanmanın **ana fikri, akıl aracılığıyla doğru bilgilere ulaşılabilme ve doğru bilgi ile toplumsal yaşamın düzenlemektir.** Aydınlanma, *insanın kendi aklı ve deneyimleri ile geleneksel görüşler ve ön yargılardan kurtulmak ve akla dayanarak, dünyayı kavramak ve düzenlemeye çalışmaktır.*ⁱⁱ

Kant, aydınlanmacılığı, "**aklı kullanma cesareti**" olarak tanımlamıştır. Kant'a göre Aydınlanma, *insanın kendi kusurları sonucu düşmüş olduğu olumsuz durumdan, yine kendi aklını kullanmak suretiyle çıkma çabasıdır.SapereAude'nin,aklını başkasının kılavuzluğu ve yardımı olmaksızın kendin kullanmak cesaretini göster!* sözü Aydınlanmanın **parolası** olarak kabul edilmektedir.ⁱⁱⁱ

Aydınlanma felsefesi, öncelikle dini baskılara karşı, **insanı ve akı** merkeze koymuştur. Hristiyanlıktan, Müslümanlıktanönceki**Mitraizm**ve **Paganizm** döneminde dahi devletin ve dinin baskılarına karşı, bilim adamları akıl ve bilimi ortaya koyan araştırmalar yaparak dinin ve hükümdarların baskılarına direnmişlerdir.

Pisagor(MÖ 570-495): Bu yıllarda “Evreni sayılar yönetiyor” diyen Yunanlı **Pisagor** ülkesindeki siyasi baskılardan kaçtığı Roma’da, çalışmalarını tanrılara karşı tehlikeli gören siyasi çevre ve din yobazları tarafından **okulu ile birlikte yakılmış** ve öğrencileriyle birlikte öldürülmüştür.

Sokrates (MÖ 460?-399) Diğer düşünür Sokrates etrafındaki insanları, öğrencilerini **gerçek bilgiye** ulaşmak için **sorgulamayı, düşünmeyi akıl ve gerçek bilgiyi esas alan** çalışmalar yapmayı teşvik etmiştir. Ancak devlet idaresi, tanrılara inanmama suçlamasıyla Sokrates'i mahkemeye çıkarmıştır. Kendisinden özür dilemesi beklenen Sokrates, efsanevi savunmasını yapmış ve daha sonra **baldıran otu içirilerek öldürülmüştür.**

Aristo (MÖ 384-322) Diğer bir bilim adamı **Aristo** siyaset konusunda **insanın özgürlüğünü esas almıştır.** Ancak **akıl ve bilimi esas alan** çalışmaları, tanrılara aykırı bulunarak, yasaklanmıştır.

Roma İmparatorluğunun MS.381 yılında **Hristiyanlığı** resmi din olarak kabul etmesinden sonra Avrupa'da din baskısı daha çok artmıştır.

Hypatia(MS 350?-415); Kadının toplumdaki yerinin acımasızca eleştirildiği yıllarda Mısır'da Hypatia **doğayı mantık ve matematik ve deneylerle açıklarken,** Bir piskoposun kışkırttığı Hristiyan halk tarafından sokaklarda süründürülmüş ve **taşlanarak öldürülmüştür.** Cansız bedeninden dahi korkan yobazlar **cesedini de yakmışlardır.**

Hristiyanlıkta baskı devam ederken, Müslümanlıkta da dini zorlaştıran ve müminleri baskı altına alan gelişmeler olmuştur. Kur'an'ın yanı sıra hadisleri İslam'ın bir parçası yapmaya çalışan ilim adamları, Peygamberin ölümünden 220 yıl sonra hadisleri **Kütüb-i Sitte** külliyyatında toplanmıştır. Burada sorulması gereken **üç soru vardır.** Birincisi; Hz Muhammed'in hadislerinin yazılmaması üzerine vasiyeti vardır. İkincisi, Hz. Ebubekir'le başlayan dört büyük halife Hz. Peygamberin vasiyetiyle uyumlu olarak hadisleri yazdırmamalarına rağmen, 220 yıl sonra niçin yazılmıştır? Üçüncü soru ise, bunca yıl sonra yazılan hadisler doğru mudur?

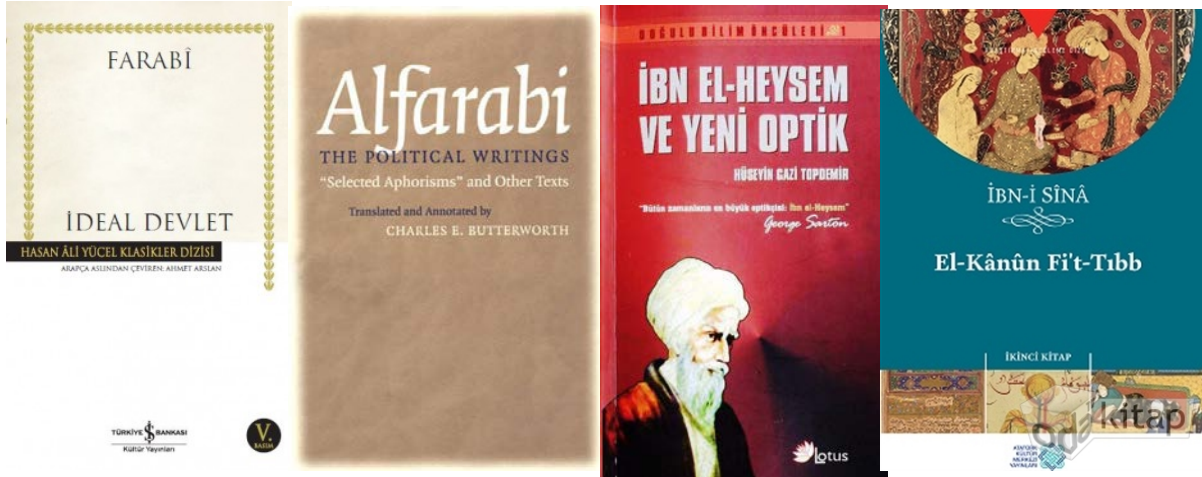
Kütüb-i Sitte Külliyyatındaki Kitapların listesi aşağıdadır.

Muhammed El Buhari, (MS 810-870)	<i>Sahih-i Buhârî</i>
Müslim bin Haccac, (MS 821-875)	<i>Sahih-i Müslim</i> , bu eserinde 300.000 hadis-i şerif arasından seçtiği 7250 adet hadis-i şerifi yayınlamıştır.
İbn Mace, (MS 824-887)	<i>Sünen-i İbn Mace</i>
Ebu Davut, (MS 817-889)	<i>Sünen-i Ebu Davut</i>
Nesai, (MS 829-915)	<i>Sünen-i Nesai</i>
Tirmizi, (MS 824-892)	<i>El-Câmiu's-Sahîh</i>

Hadislerin akıl ve bilim egemen olmayan bir çok içeriğine ve baskılarına rağmen, İslam Bilginlerinin, aydınlanmayı, Hristiyanlıktan daha kısa bir süre önce **akıl ve bilim** çerçevesinde incelemeye başladıklarını görüyoruz.

Farabi(MS 870-950); Farabi, **aklı,** ilmin ve inancın merkezine koymuştur.**İnançla aklı uzlaştırmaya çalışmıştır.** **Akılcılığı;** erdemın temelindeki bilgi olduğunu belirtirken, **töz (cevher), zaman, uzay ve boşluk üzerine** kapsamlı tezler yazmıştır. Kimyacı **Lavoisier**'den yedi asır önce; **“Hiçbir şey kendiliğinden yok olmaz, böyle olsaydı, var olmazdı”** tezini ortaya koymuştur.^{iv}

İbn-i Heysem,(965-1038);Fizik, matematik ve astronomi alimi İbn-i Heysem, gözün yapısını inceleyip merceği bulmuş, geometri ve matematiğin yanı sıra astronomi ile ilgilenmiş ve dünya merkezli bir kâinat sisteminin olamayacağını, uzayda daha başka sistemlerin de bulunabileceğini ifade etmiş ve **güneş sistemini keşfetmiştir**. Ancak **Heysem’in kitapları dine aykırı bularak yasaklanmıştır**.

İbn-i Sina (980-1037), Elementler ve mekanik üzerinde çalışmıştır. Fizik çalışmaları, yeniçağ **mekaniğine** öncülük etmiştir. "El-Kânûn fî't-Tıbb" (**Tıp Kanunu**) adlı eserinde **anatomiden cerrahi yöntemlere, ilaç yapımına ve tedavisine** kadar çok önemli bilgiler yer almıştır. Müslüman dünyasında akıl ve bilime öncelik veren bu alimlerden tüm dünya istifade ederken, **Müslüman Ülkelerdeki** dini gerçeklerinden uzak aydınlanma karşıtları **dini ve Allah'ı sorguladıkları gerekçesiyle**, İslam'ı akıl ve bilimden uzaklaştırarak, **fakirlik, helal, haram ve gerçek olmayan hadislerle** İslam'ın gelişmesi ve aydınlanmanın önüne set çekmişlerdir Selçuklu Devletinde 29 yıl vezirlik yapan **Nizamülmülk** (MS 1018-1092) Bağdat, Musul, Basra, Nişabur, Belh, Herat, İsfahan, Merv, Amul, Rey ve Tuş gibi büyük kentlerde çok sayıda **Nizamiye Medreseleri** açmış ve başlangıçta aydın fikirleri olan **İmam Gazzâlî'yi** (1058-1111) öğretmen olarak başına getirmiştir. Bu medreselerde,aydınlanma karşıtı ağır din eğitimi verilmiştir. İmam Gazali'nin**Helaller** ve **Haramlar** kitabında, “şeytanın insanın damarlarının içine sirayet etmesine iki şey sebep olur; **şehvetin** baskın gelmesi ve **insanların serbestliğe yöneltmesi**” diyerek baskıcı bir yapı kurmuştur. Gazali, “**helal rızık yenmesiyle** şeytanın gemenebileceğini” ifade etmiştir.

İbn-i Bacce (M.S 1070?-1138) Akılcı (rasyonalist)bir filozof olan İbn-i Bacce baskılar nedeniyle çalışmalarına Endülüs'te devam etmiştir. **Metafizik ve felsefedeki düşünceleri** nedeniyle gelenekçi dini otoriteler tarafından **dinsizlikle suçlanmıştır**. İbn-i Bacce **sayıları ikiye ayırmıştır**. Boyut sahibi olanlar ve boyut sahibi olmayanlar. **Hareketleri de ikiye ayırmıştır**. Canlıların belirli olaylarla alakalı **belirli hareketleri (insanın yürümesi)** ve **ezeli olan mutlak hareketler (yıldızların dönüşü)**. Ayrıca **ilahi bilgiye akıl ile ulaşabileceğini** savunarak **Gazzali düşüncesine karşı çıkmıştır**. İbn Bacce'ye göre **ilime ulaşmanın tek aracı akıl ve gerçek bilgidir**^v.

İslam uygarlığının matematik bilgilerini Endülüs'ten Hristiyan Avrupa'sına, daha sonra II. Sylvester adıyla papalık yapacak, İtalyan din adamı **Pisali Fibonacci** taşımıştır. Hatta matematiğin Latin alfabesi yerine Arap alfabesiyle yapılması gerektiğine yönelik çalışmaları Papalık hayatının kısa sürmesi (4 Yıl) nedeniyle sonuca ulaşmamıştır. Örnek olarak, 888 rakamının Latince DCCCLXXXVIII şeklinde yazıldığı ve bu rakamın dokuz yani IX ile çarpılıp bölünmesi dikkate alındığında, II Sylvester'in ne kadar haklı olduğu görülür. Avrupa'da Latince'den ayrılan ilk ülke Fransa olmuş ve Fransızca'yı ana lisan olarak seçmiş ve bu nedenle önemli atılımlara imza atmıştır^{vi}.

İbn-i Tufeyl (1106-1186),İbn Bacce ve İbn Rüşd'le birlikte Endülüs'ün en büyük üç filozofundan birisidir. **“Nur”** yani **“aydınlanma”** felsefesini anlattığı **“Hayy bin Yakzan”**da,**vahiyci tanrı** anlayışının yerine **aklın ve sezginin bildirdiği tanrıyı** koymuştur.

Feridüddin Attar (1136-1221),Mevlana'nın üstadı olan Attar **hakikat arayışını** kuşların dilinden anlattığı 4724 beyitlik **“Mantıku'tTayr”**, tasavvuf edebiyatının köşe taşı olmuştur.

İbn-i Rüşd (1126-1198), akli imandan, bilgiyi vahiyden üstün tutmuş, her şeyin **akıl ile** anlaşılabilirliğini öne sürmüştür. Düşünceleri, yazdıkları ve *Metafizik Şerhi* gibi çevirdiği kitaplar nedeniyle uzun yıllar **gözetim altında tecrit hayatı yaşamıştı**.

Sühreverdi (1155-1191),İşraki (aydınlanma) felsefesini kurmuştur. Düşünceleri nedeniyle **hapse atılmış** ve 36 yaşında **zindanda ölmüştür**. Eserlerinden **Akl-ı Sorh (Kırmızı Akıl)**'da **aydınlanmayı anlatmıştır**.

İbn Arabi(1165-1240),Varlık nedir sorusuna aradığı cevaplarla neredeyse yaradan ile yaratılan arasında fark kalmadığını iddia etmiştir. Doğru itikada kelâm kitaplarını okumak suretiyle sahip olunacağını, doğru bilgiye ulaşmanın imandan çıkma tehlikesi olmadığını ifade etmiştir. Ancak,insanın tanrının bir parçası olması ve tanrıyla yani özüyle bütünleşmesini dillendirmesi softalar tarafından küfür olarak görülmüştür

Hacı Bektaş-ı Veli(1209-1271),Yesevilik, Melamilik, Batınlık, İsmaililik, Ahilik, Babailik, Mevlevilik, Kalenderilik gibi dönemin inanç ve anlayışlarını yakından incelemiş ve Bektaşilik inancı ve felsefesini ortaya koymuştur. Öğretisinin merkezine hümanizmi^{vii} yerleştirmiş, “Velayetname” adlı eserinde adalet, hürriyet, eşitlik ile tanrıdan korkmamayı ve onu sevmeyi öğütlemiştir.

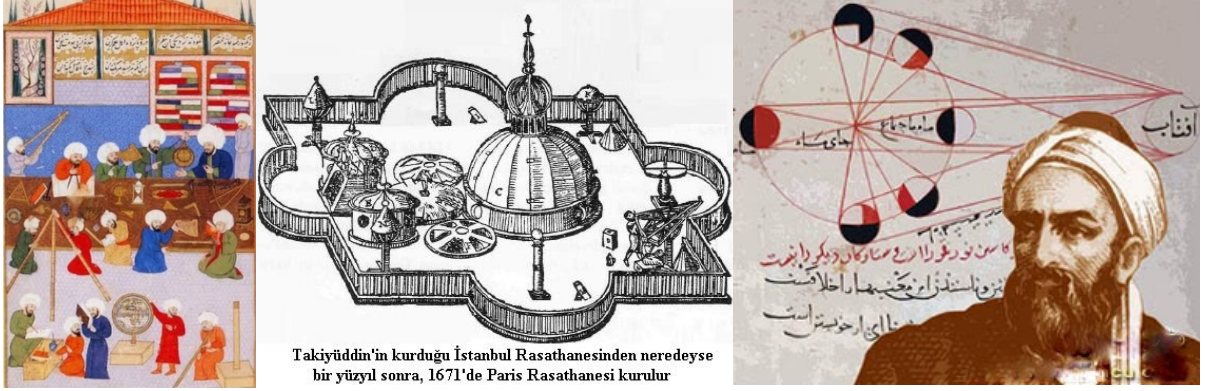

Mevlana Celalettin Rum’i (1207-1273); Farsi olan Mevlana Anadolu’daki Moğol baskısının toplumda yarattığı kötümserlik, karmaşa ortamında tanrıya ulaşmak için gerekli olan hususun aşk olduğunu söylemiştir. Kadına büyük önem vermekte “**Sizler kadının kapanmasını istedikçe, herkeste onu görme isteğini kamçılamiş olursunuz. Bir erkek gibi, bir kadının da yüreği iyiye, sen hangi yasağı uygulasan da o iyilik yoluna gidecektir. Yüreğin kötüye, ne yaparsan yap, onu hiçbir şekilde etkileyemezsin**” diyerek erkekle eşit olduğunu savunmaktaydı. Mevlana’nın görüşleri evrenseldir, ırk, din, dil ayrımı yapmadan tüm insanları kapsar. Mevlana tüm dinleri bir görmekte, dinler arası ayrılığın Tanrı ile bağdaşmayacağını ifade etmektedir.Asıl unsurun **insan** olduğuna; dinlerin insanı ahlaklı, mutlu, değerli yapma yolundaki vasıtalar olduğuna ve tüm insanların tanrının bir görüntüsü olduğuna inanıyordu.

Nasıreddin-i Tusî’nin(1200-1273); 13. asrın sonlarında Maraga’da kurduğu rasathane, Astronomi bilimi kapsamında devrinin en büyük gözlem merkezi olmuştur. Onun çalışmalarına Timur’un torunu, Uluğ Bey devam etmiş 15. yüzyılın ortalarında, Semerkand’da, sadece zamanının değil, tarihin en büyük rasathanelerinden birini kurmuştur. Uluğ Bey’in gök cisimlerinin hareketleriyle ilgili ve bizzat kaleme aldığı eseri, "Ziycnâme-i Sultani", zamanımızda halen geçerli bilgileri haizdir.

Uluğ Bey’in çalışmalarından esinlenen III. Murad’ın hocası Sadeddin Efendi, **Osmanlı** Hükümdarının izniyle, İstanbul’da rasathane kurmuş ve işi devrin astronomlarından **Takiyüddîn’e** verdirmiştir. **Tophane sırtlarındaki rasathane 1579’da açılmıştır.** Ancak

zamanın **Şeyhülislâmı Ahmed Şemseddin Efendi** rasathanenin "**günah**" olduğu yolunda padişahı ikna etmiş ve III. Murad'ın emriyle **Kapdan-ı Derya Kılıç Ali Paşa, gemilerden açılan top ateşiyle Takiyüddîn'in rasathanesini yıkmıştır**^{viii}. Böylelikle İstanbul, dünyanın en önemli astronomi merkezlerinden biri olma şansını kaybetmiştir.

Takiyüddîn'in kurduğu İstanbul Rasathanesinden neredeyse bir yüzyıl sonra, 1671'de Paris Rasathanesi kurulur

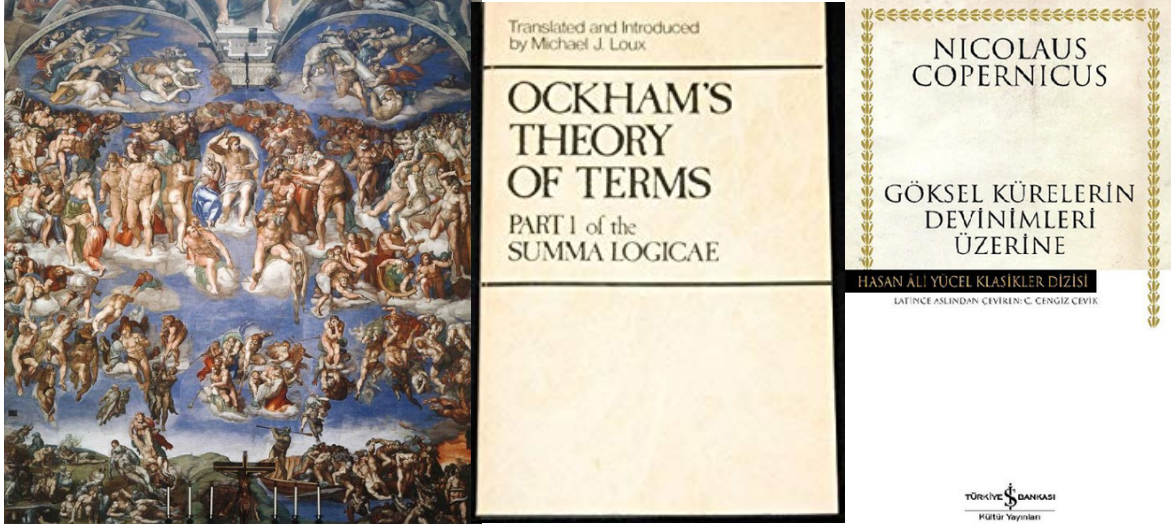
Müslüman toplumlar aydınlanma felsefesini ortaya koyarken, Hristiyanlaşmış olan Avrupa'da Engizisyon **Mahkemeleri** dine aykırı düşünce ve hareketlere sahip kişileri diri diri yakmaya başlanmıştır. Kiliseyle ters düşen kişiler **dinden atılmış (aforoz)**, hükümdarlara ise **dışlama (interdit)** cezası verilmeye başlanmıştır. Aforoz edilen hükümdarın ülkesinde her çeşit dinî âyin yasak olduğundan; halk, çok sevse dahi, aforoz edilmiş krallarına karşı tavır içine girmişlerdir. Ancak bilim adamları tüm baskılara rağmen kiliseye karşı durmaya devam etmişlerdir.

İngiliz **Roger Bacon** (1214-1292), **insanın bilgisizliğinin nedenleri** üzerinde çalışmıştır. Otoriteye dayanmanın, geleneğin etkisinin, ön yargıların ve kişinin cehaletini saklayan sözde bilgeliğin, insanı hakikatten uzaklaştırdığını iddia eden Bacon **14 yıl hapis** yatmıştır.

Ockham'lı William (1285-1347); İngiliz düşünür mantık, teoloji ve fizik alanlarındaki fikirleri nedeniyle '**sapkınlık**' ile suçlanmış ve **4 yıl manastırda hapis yatmış** ve aforoz edilmiştir.

Bu dönemde İslam düşünürlerinden **İbn-i Haldun** (1332-1406), "Mukaddime" ve "Kitabu'lİber"de **aydınlanmacı öngörülerini** anlatmıştır.

NicolausCopernicus, (1473-1543) Esas ilgi alanı matematik ve astronomi olan Polonyalı düşünür ve bilim adamı **dinden aforoz edilme ve engizisyon mahkemelerinin cezaları ile karşı karşıya kalmamak adına çalışmalarını yıllarca gizli tutmak zorunda kalmıştır.**

Michelangelo (1475-1564), Rönesans döneminin büyük ressamlarından**Michelangelo,** ünlü “**Kıyamet Günü**” tablosunu **müstehcen bulan** ve düzeltmesini isteyen **Papa IV. Paulus’a,** “**Söyleyin Papa’ya, bu küçük bir mesele ve kolaylıkla uygun hale getirilebilir. Ama önce kendisi yaşadığımız bu dünyayı uygun ve yaşanılır bir hale getirsin...**” demiştir.

Fuzuli(1483-1556),kendisini suyun, ağacın, hayvanın başka bir şekilde vücut bulmuş hali olarak görmekteydi. Tanrı, doğa ve insanı bir bütün olarak gördüğü **Panteist (herşey tanrıdır) inancını yaymaya çalışmıştır.**Doğa kanunu incelemişve sonucunda “**herşey tek bir “öz-töz”de, tek bir “hakikatte” birleşiyor, evrendeki her şey aşktır**” demiştir. Divan eserinin önsözünde, "**Bilimsiz şiir temelsiz duvar gibidir**" demektedir.

Batı Rönesans hareketlerine başlamasıyla birlikte maalesef, Osmanlıda reform yanlısı kıpırdanmalar yasak edilmiş ve hatta Osmanlı,Batı’nın **Rönesans’la kurtulduğu** ortaçağın dini baskıcı düşüncelerine sahip çıkmaya başlamıştır. Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim Ridaniye Savaşı sonrası 1517 de Mısır’ı fethetmiş, İslam Halifeliği ve Kahire’deki Kutsal emanetlerle birlikte Sünni ulemayı İstanbul’a getirmiştir. O günden sonra her şey **şeyhülislamın fetvalarıyla yönetilir olmuş ve şeyhülislamlara Padişahı görevden alma yetkisi** (Hristiyanlıkta interdit-aforoz) verilmiştir. Bu yetkiyle, Osmanlı imparatorluğunda toplam onüç (13) Padişah Şeyhülislam fetvasıyla tahttan indirilmiştir.^{ix} Osmanlı İmparatorluğunun gerilemesi, devletin ve ekonominin zayıflaması, dini baskıları artırmıştır. Şeyhülislam ve irticai çevrelere sempatik gözükme isteyen Osmanlı Hanedanı, Osman, Orhan, Yavuz, Selim, Murat, Fatih gibi geleneksel isimlerden koparak, şehzadelere Abdülhamit, Abdülaziz ve Abdülmecit gibi Arapça isimler vermeye başlamıştır.

Hristiyan aydınları, Katolik kilisesinin, “**Aforoz**”, para karşılığı günah affetme ve cennetten toprak satma “**Endülyans**” gibi din dışı uygulamaları karşısında,aydınlanma mücadelelerine

devam etmişlerdir. **Kan dolaşımını** inceleyen İspanyol **Michael Servetus(Miguel Servet)** (1490?-1553), Hristiyanlığın özüne dönebilmesi için *yanlış öğretilerden arınmasını gerektiğini savunduğu* kitabı nedeniyle **diri diri yakılmıştır**.

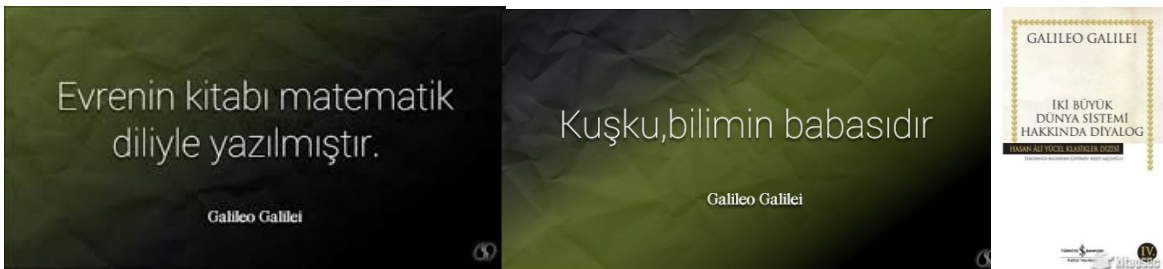
Papa ve krallar arasındaki iktidar mücadelesinin giderek sertleşirken, Almanyalı din adamı **Martin Luther (1483-1546)**, aydınlanmadaki gelişmelerin önünü açmıştır. Martin Luther'in, Endülyans (para karşılığı günah affetme ve cennetten toprak satma) konusuna yaptığı **95 maddelik sert eleştiriyi, 1517 yılında Wittenberg'de kilisesine asması**, dinde reform hareketinin ilk kıvılcımı olmuştur. Luther 1520 yılında, Papa ile hesaplaştığı bir bildiri ve **"Hristiyan Kişinin Özgürlüğü Üzerine"** bir kitap yayınlamıştır. Luthervereformcu din adamları **"Protestan"** olarak anılmaya başlamışlardır. Luther'in **"Roma'da Şeytan Tarafından Kurulmuş Papa'lığa Karşı"** isimli kitabı Avrupa'da çok etki yapmış ve 1555 yılında Papa ile Avrupalı krallar arasındaki iktidar paylaşımını düzenleyen **Ausburg Anlaşması** ile Protestanlık Mezhebi kabul edilmiştir. Bu anlaşma, Avrupa'da Katolik kilisesinin prestijini, **otoritesini** ve bu ülkelerdeki mal-mülkünü **kaybetmesini** ve **eğitim-öğretim faaliyetlerinden uzaklaştırılmasını** sağlamıştır.

Rönesans felsefesini biçimlendiren İtalyan filozof ve gökbilimci **Giordano Bruno (1548-1600)**, evrenin sonsuz ve dünyadan başka birçok gezegenin bulunduğu yönündeki görüşleri nedeniyle **Roma Katolik kilisesi** Engizisyon mahkemesince **8 yıllık hapis hayatının ardından yakılarak idam edilmiştir**.

Ben Yanmasam, Sen Yanmasan Nasıl Çıkar Karanlıklar Aydınlığa

Nazım Hikmet Ran

Galileo Galilei (1564-1642), Fizik, matematik ve astronomi gibi konularda çığır açan ve klasik mekaniğin temellerini atan **Galilei**, güneş merkezli astronomi üzerine yazdığı **"İki Kainat Sistemi Üzerine Konuşmalar"** adlı kitabı ve düşünceleri nedeniyle **idam cezasına çarptırılmıştır**. Daha sonra Galileo; **"iddialarından vazgeçtiğini ancak dünyanın dönmeye devam ettiğini"** ifade etmiştir. **İdam cezası ev hapsine** çevrilmiştir.

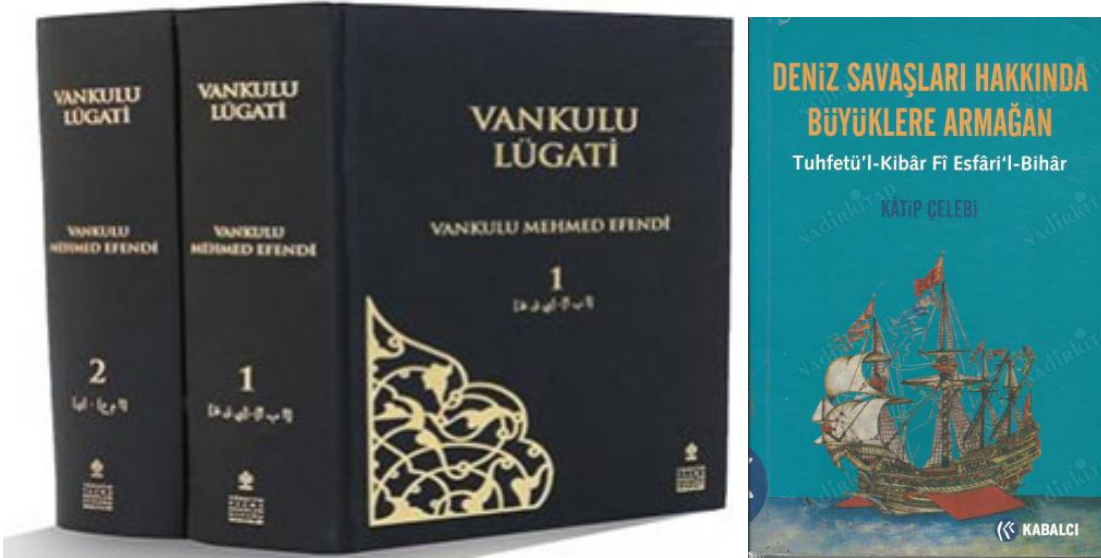

Katolik Kilisesi, iktidarını korumak için Protestan hareketini kanla bastırmaya çalışmıştır. **Katolik kilisesinin reform ve özgürlük karşıtı bu direnci, 30 yıl savaşları (1618-1648)** adıyla kanlı mezhep çatışmalarını başlatmıştır. Avrupa’da on binlerce insanın ölümüne neden olan savaş, ‘**Westfalya Anlaşması**’ ile sona ermiştir. Bu antlaşma, eşit imzacı taraf olarak katılamayan Papa ve Katolik Kilisesi’ne nihai yenilgisini tattırarak ve günümüz Avrupası’nın siyasi coğrafyasını ilan etmiştir. Avrupa, Westfalya Antlaşmasıyla **LAİK** Düzene Kavuşmuştur.

Kilisenin egemenliği ile akıl, gerçek ve özgürlük arasında yaklaşık 400 yıl süren Reform-Rönesans, Aydınlanma hareketlerinin siyasal anlamdaki finali ise, **1789 Fransız Devrimi**’yle olmuştur^x.

Avrupa’nın nüfusunun 100 milyon olduğu bir dönemde piyasaya çıkan kitap sayısı 10 milyon civarındadır. Matbaa Osmanlı’ya, çok gecikmiş olarak, İbrahim Müteferrika tarafından **1729** yılında getirilmiştir. Basılan ilk kitaplar ise, “vankululugatı”, ikinci kitap ise Katip Çelebi’nin “Tuhfetü’l-kibâr fi Esfâri el-Bihâr- Deniz savaşları Hakkında Büyüklere Armağan” kitaplarıdır.

İbrahim Müteferrika’nın matbaası 1729-1742 arasındaki 13 yılda, 23 cilt tutan 17 eser basmıştır. Bu eserlerden toplam 13.200 adet kitap basılmıştır. Ancak aynı matbaa, Müteferrika’nın 1742’de ölmesinden sonra, 1830 yılına kadar geçen 88 yılda sadece 97 kitap basabilmiştir. Osmanlı’da insanların satın alma gücü Avrupa insanına göre çok daha yüksek ve Avrupa’da insanlar yoksulluktan kırıılırken^{xi} bu rakamlar gösteriyor ki sorun matbaanın geç

girmesinde değil, **okuma kültürünün olmamasındadır**. Buna bağlı olarak **fikirlerini yazan bunları paylaşan yazar kitlesinin de az** olmasındandır.^{xii}

Descartes (1595-1650) çok dindar bir Katolik olmasına rağmen ilime yaklaşımı şu şekildedir “araştırmaya inançla değil kuşkuyla yaklaşmak gerekir”^{xiii}. İslam dünyasında bilimden niçin istifade edilemedi sorularına cevap; **bid’at, nakil ve rivayet** anlayışı yüzünden şeklinde cevap vermek son derece mantıklıdır^{xiv}. Osmanlı Devleti yıkıldığında, Anadolu’da hala Hititler devrindeki aletlerle tarım yapıyordu Çünkü yüzyıllar öncesinde başlayan bir anlayışla, ilim deyince din ilimleri anlaşılır olmuştur. Halbuki diğer tarafından Hz Muhammed’in “**diğer milletleri geçmeyen ümmetime şefaet etmeyeceğim; ilim Çin’de de olsa arayınız alın**” şeklindeki hadislerine bakıldığında bunun böyle olmadığı çok açıktır. Gazali *Peygamber Yolu* adlı kitabında “dünya işleriyle ihtiyacından fazla uğraşma ve bu aleme ait işlerin ölçüsü ahiret olsun bütün gece ve gündüzünü ibadete harca” *Ey Oğul* adlı kitabında “**Ey Oğul lüzumundan fazla okumaya fazla şeyler öğrenmeye hacet yoktur**” demektedir. Buna karşılık Mehmet Akif Ersoy ise bilim ve din bağlantısı şöyle dile getiriyor^{xv}.

<i>Müslümanlık nerde! Bizden geçmiş insanlık bile Adem aldatmaksa maksad, aldanan yok, nafi!</i>	<i>Çünkü biz bilmiyoruz dîni. Evet, bilseydik, Çâre yok, gösteremezdik bu kadar sersemlik</i>
<i>Kaç hakiki Müslüman gördümse, makberdedir Müslümanlık, bilmem amma, galiba göklerde;</i>	<i>“Böyle gördük dedemizden!” diye izmihlâli Boylayan bir sürü milletlerin olsun hâli,</i>
<i>“Kadermiş” Öyle mi? Haşa, Bu Söz Değil Doğru Belanı İstedin, Allah da Verdi... Doğrusu Bu</i>	<i>İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de! Yoksa, bir maksad aranmaz mı bu âyetlerde?</i>
<i>“Çalış” Dedikçe Şeriat, Çalışmadın, Durdun, Onun Hesabına Bir Çok hurafe uydurdun!</i>	<i>Lâfzı muhkem yalınız anlaşılan, Kur’ân’ın: Çünkü kaydında değil, hiçbirimiz ma’nânın:</i>
<i>Sonunda Bir de “Tevekkül” Sokuşturup Araya Zavallı DİNİ Çevirdin Onunla MASKARAYA!</i>	<i>Ya açar Nazm-ı Celîl’in , bakarız yaprağına; Yâhud üfler geçeriz bir ölünün toprağına.</i>
	<i>İnmemiştir hele Kur’ân, bunu hakkıyla bilin, Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için!</i>

Aydınlanma hareketlerinin en önemli etkisi, sanat, bilim ve felsefenin dünyasına “**özgürlük**” olarak yansması **iledüşüncenin önündeki dini engellerinkaldırılmasıdır**. Baskıdan kurtulan **düşünce, bilimsel çalışmalarda bir yanardağ püskürmesine** yol açmış ve sanayinin/yeni icatların hızla ilerlemesine neden olmuştur^{xvi}.

Hurafelerden ve baskılardan kurtularak gerçek bilgiyi arama gayretleri ön plana çıkmıştır. Aslında **gerçek bilgi, ne bildiğinden tam emin olmamaktır**. Araştırmaya devam etmektir. Çünkü bugün gerçek ve doğru olarak ifade ettiğiniz bilgi, yarın daha doğru bir bilgi ile çürütülebilir. Bilgiye ulaşmada üç temel yöntem vardır. **Birincisi, Ayağınıza Gelen Bilgiler** (Nakil-Rivayet-kulaktan dolma), ayağınıza gelen bilgiye itimat etmemek gerekir. Pazarlamacıysa ihtiyacınız olmayan bir malı satmaya, politikacıysa oyunuzu almaya çalışıyor

olabilir. Ayrıca ayağınıza kadar gelen bilgi çok yol kat etmiş, kirlenmiştir. Kulaktan dolma bu bilgi beğendiğiniz bir fikir ise **ikinci yöntemi** uygulamanız gerekir. **İkinci yöntem;** Öğrenmek için **Ayağına Gidilen Bilgidir.** Gerçek bilgi budur. Gerçek Bilgiyi öğrenmek için mücadele etmek **araştırmak ve ayağına gitmek gerekir**^{xvii}. Gerçek bilgi doğa ve laboratuvarla deneysel olarak doğrulanmış, tartışılmış ve kitaplara girmiş bilgidir. **Üçüncüsü** ise, kişinin **kendi tecrübeleriyle** öğrendiği bilgidir. Tecrübeyle elde edilen bilginin faydalı ve değerli olduğu sanılırsa da terk edilmesi gereken bilgidir. Çünkü bilgi dünyasında insanın kendi tecrübesiyle elde edebileceği bilgi, toplu öğrenimin başı kadar küçüktür. Diğer taraftan yanlış yapıp doğru sonuç almış da olabilirsiniz. Ayrıca insan çok emin olduğunu zannetse de akıl bazen unutmakta ve yanlışlara neden olabilmektedir. Bu nedenle Tecrübe ile elde edilen bilgide de ikinci yönteme başvurmak gereklidir.

Karanlıktan Korkan Bir Çocuğu Affedebiliriz.

Hayattaki Asıl Trajedi Yetişkinlerin Aydınlıktan Korkmasıdır. Platon

Bugün Aydınlanmanın temel hedefi, insanların **akıl ve bilim egemen olmaları ve düşüncenin özgür** bırakılmasıdır. Ancak bu özgürlükleri vermek **yeterli değildir. Bunların hukuki olarak korunması** da şarttır.

**Biz Türk çocukları, otobüsü kaçırmış bir ülkenin çocukları olarak,
koşmalıyız ama Batı'dan daha hızlı**

Ülkemizde Aydınlanma felsefesi halen yakalanamamıştır. Ülkemizde, **meraklı ve hayalleri yüksek, çalışkan bir nesille düşünce patlamasına ihtiyaç vardır.** Bu patlama ancak, düşüncenin, fikirlerin özgür bırakılması ve akıl ve bilim egemen kafalarla, merak eden ve hayalleri olan gençlerle mümkün olabilecektir. Sokrates'in dediği gibi **“aşırı yoğunluk kısırlık yaratır”**. İnsanlarımız, aşırı çalışma yerine okumaya, araştırmaya, düşünmeye ve fikir üretmeye vakit ayırmalı, ülkenin eğitim-öğretimi bunu esas almalıdır. Halen içinde bulunduğumuz 21.yüzyılda elde edilen **veri çoktur, ama önemli olan bunları bilgiye çevirebilmektir.** Bu nedenle gerçek bilgiye ulaşmak hala çok zordur. **Bilgi Toplumu** olmak ve bilgiyi üretmek gereklidir. Taklitleriyle bir yere varılamayacağı ortadadır. **Başbakan'ın,** Nazım'ın dizelerini okuyarak, **“Gelin demokrasinin alanlarını yükseltelim”** çağrısını daha yüksek tondan herkesin yapması ve en önemlisi uygulaması gerekmektedir^{xviii}.

**İnsanlar Ancak, Neden ve Nasıl diye Soruyorlar. Ben ise Olmayı
Hayal Edip, Neden Olmasın Diye Soruyorum.** Bernard Shaw

ⁱCemalettin N. Taşçı, **Aydınlanmacı İslamcılar**, 02 Mayıs 2017, <http://www.politikapolitik.com/aydinlanmaci-islamcilar/>

ⁱⁱ**Mert Kökçikaran**, *Aydınlanma Çağı ve Bilim*, 17 Ekim 2012, <http://aydinbilim.blogspot.com/2012/10/aydnlanma-cag-ve-bilim.html>

iii **Immanuel Kant** "Aklını Kullanma Cesareti Göster. Aydınlanma Nedir (1784), <https://www.cafrande.org/aklini-kullanma-cesareti-goster-aydinlanma-nedir-sorusuna-yanit-1784-immanuel-kant/>

iv Farabi'nin Eseri "Kitabu'l-vahidve'l-Vahde"

v Ömer Yıldırım, Atatürk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü 1. Sınıf "Felsefeye Giriş" ve 3. Sınıf "Çağdaş Felsefe Tarihi" Dersi Ders Notları

vi İbrahim Okur, **Uygurlığa Giden Yol**, Okursoy Kitapları 18, İstanbul, ss.121-122

vii **Hümanizm (İnsancılık)** Batı dünyası millet veya toplumlarının tarihlerinde çok önemli bir yeri bulunan hümanist felsefe ile Rönesans ve dinî cephesini oluşturan Reform hareketi arasında çok yakın ve çoğu zaman iç içe geçmiş bir ilişkiler ağı vardır. Genel olarak, akıllı insan varlığını tek ve en yüksek değer kaynağı olarak gören, bireyin yaratıcı ve ahlâkî gelişiminin, rasyonel ve anlamlı bir biçimde, doğaüstü alana hiç başvurmadan, doğal yoldan gerçekleştirebileceğini belirten ve bu çerçeve içinde insanın doğallığını, özgürlüğünü ve etkinliğini ön plâna çıkartan felsefî akımdır.

viii **Murat Bardakçı**, *İstanbul'un ilk rasathanesini müftüden fetva alıp yıkmıştı*, **Haber Türk**, 28.08.2009, <http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/221164-istanbulun-ilk-rasathanesini-muftuden-fetva-alip-yikmistik>

ix Ergun Mengi, **Darbeler ve Arka Planı (Osmanlı Dönemi)**, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/milli-guvenlik-ve-dis-politika-arastirmalari-merkezi/2017/03/11/8587/guvensizlik-unsuru-3-darbeler-ve-arka-plan-osmanli-donemi>

x **Tonguç Karahan**, *Reformasyon ve Aydınlanma: Avrupa'nın Dinle Hesaplaşması*, <http://www.yenihayat.de/2015/02/18/reformasyon-ve-aydinlanma-avrupanin-dinle-hesaplasmasi/>, 18 Şubat 2015

xi Ekrem Buğra ekinci, **Osmanlı Padişahından, Kıtık Çeken İrlanda Halkına**, 18 Eylül 2017 Pazartesi <http://www.ekrembugraekinci.com/mmakale.asp?id=885>

xii İbrahim Okur, **a.g.k.** ss.176-177

xiii Ibid, s.196

xiv Ibid, ss.194-195

xv Ibid ss.1201-205

xvi I. Sanayi devriminde **Demiryolu** ve **Buhar** Makineleri Batı'nın hızla ilerlemesine neden olurken; 1870'ler sonrasındaki II. Sanayi devriminde ise, **elektrik** ve **kimyasal** buluşlar eklenmiştir. 1763 yılında **James Waat** tarafından bulunan **Buharlı Makine** ve 1807 yılında **Robert Fulton** tarafından gemilere uyarlanmış, 1844 yılında SamuelMorse, **telgraf**, 1876 yılında GrahamBell**telefon** icat edilmiştir. Tarım sektöründe meydana gelen gelişmelerde şeker pancarından **şeker** üreme, **sunî gübre** imal edilmiş, 1834 yılında ise tarımda kullanılan makineler ve **biçerdöveri** imal edilmiştir. 1868'de ABD'li **Cristopehr L. Sholes** ilk **daktiloyu** imal ederken **baskı makineleri** gelişmiş ve yüzbinlerce kitap basılmış düşüncelerin kolay yayılmasıyla Aydınlanma nihai hedeflerini yakalamıştır. Kimya ile birlikte dünyanın başına büyük dertler açan salgın hastalıklara **ilaç ve aşıl**ar üretilmiştir. Benjamin Franklin ve Nikola **Tesla** elektriği bulurken, Thomas **Edison** 1880'de ampulü icat etmiştir. Burada sayılamayacak **kadar** mucit, bilim ve ilim adamı çalışmalar yapmış kitaplar yazmış ve icatlarda bulunmuştur ki, bugün kullandığımız tüm cihaz ve malzemelerin temeli 18. Yüzyıldaki sanayi devriminin temellerine dayanmaktadır.

xvii Hakan Günday, Daha Doğan Kitap, İstanbul, "Doğu ile Batı arasındaki fark, Türkiye'dir. Hangisinden hangisini çıkarınca geriye Türkiye kalır, bilmiyorum ama aralarındaki mesafe Türkiye kadar, ondan eminim. Ve biz orada yaşıyorduk. Her gün politikacıların televizyonlara çıkıp jeopolitik öneminden söz ettiği bir ülkede. Önceleri çözemezdim ne anlama geldiğini. **Meğer jeopolitik önem**, içi kapkaranlık ve farları fal taşı gibi otobüslerin, sırf yol üstünde diye, gecenin ortasında mola verdiği kırık dökük bir binanın ada ve parsel numaralarıyla yapılan çıkar hesapları demekmiş. 1.565 km uzunluğunda koca bir Boğaz Köprüsü anlamına geliyormuş. Ülkede yaşayanların boğazlarının içinden geçen dev bir köprü. Çıplak ayağı Doğu'da, ayakkabılı olanı Batı'da ve üzerinden yasadışı ne varsa geçip giden, yaşlı bir köprü. Kursağımızdan geçiyordu hepsi. Özellikle de kaçak denilen insanlar... Elimizden geleni yapıyorduk... Boğazımıza takılmasınlar diye yutkunup gönderiyorduk hepsini. Nereye gideceklerse oraya .....

xviii Ben yanmasam, sen yanmasan, nasıl çıkar karanlıklar aydınlığa?, **Gazete Vatan**, 10 Mayıs 2009, <http://www.gazetevatan.com/ben-yanmasam--sen-yanmasan--nasil-cikar-karanliklar-aydinliga----237484-siyaset/>, 01 Şubat 2019,